

Érezte a nemzet törvényhozó testülete, hogy a kolozsvári egyetemre az a nemzeti hivatás vár, hogy alapvető munkása legyen az erdélyi részekben a magyar állameszme diadalának.

Franciaországban szintúgy, mint a hogy nálunk történt az 50-es és 60-as években, a társadalom mostanáig megelégedett, ha a szakiskolák a gyakorlati szükségletet kielégíték azzal, hogy ennyi meg annyi ügyvéd, orvos és hivatalnok került ki belőlük. Ma egyfelől a reform kezdeményezők, másfelől a tudományos vizsgálódás és kutatás általános terjedése következtében kezdi mind jobban-jobban érezni a francia nemzet oly egyetemek szervezésének szükségét, melyekben a tudományt nem hivatalos programok szerint művelik, s melyekben az ifjúság egyfelől tele szívja tüdejét a független vizsgálódás éltető levegőjével; s másfelől szert tesz azokra az általános eszmékre, melyek egy nemzet világnézetének a magvát alkotják.

Valóban, a mint mindennap tapasztaljuk: az egyetemek az által lesznek a nemzeti közszellem megalkotói, hogy a nemzet legjava értelmi és erkölcsi erőt mintegy tökévé gyűjtik, s a nemzeti lét és haladás elpusztíthatatlan alapjává teszik.

FELMÉRI LAJOS.

A KÖZÉPKOR TANULMÁNYA.

II.

A *kereszténység* adja meg igazán a középkor jellegét s egységét. A középkorban támadt apró keresztény államok hosszabb életűek, mint a Cyrusok és a Caesarok birodalmai. A vallás egysége szövetséges államokká tette őket. Szenvedélylyel, néha tajtékozó dühvel küzdöttek egymás ellen akárhányszor. De csak olyan szenvedély, olyan düh volt ez, melyet meg lehetett engesztelni, mint az ókor-
nak egymás közt is folyton csetepatézó görögeinél, kik az olympias megnyiltával feledni látszottak politikai sérelmeiket. Mentek megadni Zeüsznek a mi a Zeüsz s az Alpheos partjaira özőnlöttek, hogy megmutassák, mennyire együvé tartoznak a vallásban és a műveltségben.

Nem hiányzott a népek erkölcsének egyformasága a középkorban sem; nem hiányoztak az olyan erények, melyek — mint az

emberiesség, szemérem és a szeretet — általánosságra törekednek ; de azért ennek a kornak is volt változatossága és élénksége a színekben. Nem szabad a kereszténység általánosító hatását sem a buddhismushoz, sem a mohammedánismushoz hasonlítani. Emezekben elvész az egyéniség ; a történet nagy eszményei pedig egyéniségek körébe csoportosulnak. Az önállóságnak ilyes föláldozását a kereszténység sohasem követelte.

Vagy van-e vallás, melynek több volna a vértanúja? Anyagi javakról, a világ minden külső csillogásáról lemondva, mi az, mi nagyobb gyönyörűséggel kecsgetné a vérpad és az akasztófa kárhozottjait? Oly kedvvel, oly átszellemült arcczal mi viszi őket oda?

«Az Ige. Az eszme!»

S van-e vallás, mely a mellett tágabb tért nyitott volna a hazaszeretetnek?

«Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd ;
De egy se' bírta mondani,
Hogy éljen Eduárd!»

A középkornak nemcsak vallási, hanem politikai vértanúi is voltak. Ezek nem hiányoztak az ókorban sem ; de nagyon hiányoztak amazok. Mert nem vértanú az, kit vaksors szemel ki, hogy a Moloch tűzébe vessék ; nem az Iphigenia, ki nem is sejti, hogy voltaképen hazájáért, a görög nép jóllétéért, Artemis megengesztelésére kell halnia, s kit végre is megment az istennő maga. De vértanú az a sok ezer keresztény, kik tettök tudatában, egy megfoghatatlant, minden földinél többre becsülve lépnek bakóik elé ; s kiket az utókor jó darabig még tisztelni sem enged s ádázúl harczol az ikonoduloi ellen. Mert nem akar félisteneket ; nem akarja eszközzé aljasítani a szenvedést, hogy vele az egekbe lehessen emelkedni. A mythológia szép és elragadó ; nem csoda, ha jeleneteit még szent Péter temploma falain is megörökíteni igyekezett a renaissance ; de az sem csoda, ha ezen, keresztény szellemtől meghatva, megbotránkozott Luther. Mert a martyrologium, ha nem oly aestheticus is, jobb kiegészítő része az emberiség történetének ; s az istenség eszméje, ha nem oly fölségesen is, érthetőbben nyilatkozik az emberek halálmegvetésében.

Ne fogjon az a középkor történetének tanulásaéhoz, ki a Pons Milvius fölött az égbolton nem látja előcsillanni a kereszt jelét ; ne

az, ki elmosolyodik a szentek életén s legendáin. A nyelvével nagyot csettent, ha olvassa, hogy Lucullus néhány száz urat fáczánnyelvvagdallékkal tartott jól, ne gúnyolódjék, ha hallja, hogy a nazarethi ács fia az egy Isten igéjének 5000 éhes hallgatóját öt árpakenyérrel, hét hallal kielégítette; vagy hogy az első remeték és szerzetesek bogarakkal és fagyökerekkel tengették életöket; ne mosolyogjon akkor se, ha tudja, hogy a kolostorok lakói utóbb maguk is fáczánnyelvvagdallék után sóhajtoztak.

Elképzelhetetlen az a mi korunkban, hogy a compunctio után úgy törekedjék valaki, mint a hogy a régiék tették: a lélekhez méltatlan test borzasztó sanyargatásával, s elképzelhetetlen az az életmód, melyet a mieink közül pl. szent Margit folytatott; de a kor szelleméből megmagyarázható. A középkor embere talán nem értené meg, *Edison* bőbeszédű századában telephonnal miért kell összekötni messze fekvő városokat, mint a mienk sem akarja megérteni a középkort, mi szüksége volt stilitákra, sőt az ujkort sem, mi szüksége volt trappistákra, kik örök-hallgatásra kötelezték magukat.

A középkort, mely a vértanúk nagy elszántságával kezdődött, s mely a szerzetes-életet a montecasinói és clugnyi magaslatra emelte és mely a servus servorum deit minden más hatalom fölé akarta állítani, a Hussok halálával s az inquisitioval végződött. Végzet ért az egyháznak, még helyesebben a hierarchiának győzelmével. A vértanúk és az első szerzetesek kereszténysége azonban lehetett-e egyúttal az inquisitorok kereszténysége? S nem tagadta-e meg szellemét a középkor?

Nem. *Buckle* föllállította azt a tételt, hogy az ember cselekedetének mérve s oka minden időben változott; de hogy az erkölcsi igazságok nem változtak. Mivel ellenben az értelmi igazságok nem állandók s változóságuk nélkül el sem lehetne képzelni a haladást, mindazok, kik ellenszegülnek az értelem igazságainak, elmaradnak a kor szellemétől. Mindig a legjobb szándékú tudatlan emberek okozták a legnagyobb bajokat. Az eretnekek megégetői többnyire a legtisztább akaratú és a legerkölcösebb emberek voltak. «Hogyan lehetett volna rossz a szándékuk mikor másokat oly nézetekre akartak kényszeríteni, a miket jóknak tartottak?» A hogy a patriarcha mondja az eretnekek érdekében föllépő Tancrednek:

«Nem az szeret, ki a testnek hizelg,
 De a ki a lelket vezérli vissza,
 Ha kell, kard élén vagy lángon keresztül,
 Ahoz, ki mondá: Nem békét, de harczot
 Hozok a földre»

Hát ne számítgassuk az áldozatokat. *Torquemada* és *Arbuez* (mi a középkori renaissancenak szomorú neme lett volna) egy le-
 tünt kort akart visszavarázsolni, mint a hogy újat akart teremteni
Danton és *Robespierre*. S ha a papság Te Deummal örvendezett,
 hogy az eretnekek meghaltak (nem azért, mert vér omolt, hanem
 mert lelkök üdvözült) — csak azt tette, a mit *Danton* a versaillesi
 royalisták meggyilkolásából hazatérő sansculotteokkal tett, megdi-
 csevén őket hazafias dühükért; nem mint igazságügyminiszter,
 hanem mint forradalmi miniszter.

Egy esemény sem jellemzi jobban a keresztény középkort,
 mint Jeruzsálemnek *Bouillon* által való bevétele. Lovagok és kö-
 zönséges vad harczosok, kiket hol a vallás mélysége, hol annak
 csak durva fanatismusa késztet reá, hogy a legyőzötteken a legbor-
 zasztóbban kegyetlenkedjenek, a szent zsolozsmák fölzendülésére
 abbahagyják barbár munkájukat. Vértől csepegő ruhákban borúlnak
 a szent sír elé, a padozatra dobják véres kardjaikat s kik imént senki-
 nek sem adtak kegyelmet, egy láthatatlantól most zokogva könyö-
 rögnek irgalmat.

Vallásos ihlettől áthatva ontottak vért s könyvet egyaránt.
 Pedig a vallás, melyben csak a felséges nyilatkozhatott, remekművü
 templomaiban nem csupán a szent *Ambrus* hymnusát engedte föl-
 csendülni, hanem eltúrte a szamár ordítását is, pl. a *Jézus* mene-
 külését ábrázoló szamárünnepen. De talán a bacchanáliák és sa-
 turnáliák sem voltak mindig «templom-képesek.» Miattuk

«Isteneknek veszni kelle, gazdag
 Hogy csak egy maradna mind után.»

Ellenben a középkor népszellemének eldurvulása legfeljebb
 egyik oka volt a reformationak; gyökerében senki sem támadta
 meg a kereszténységet.

A keresztény archæológiának ismerete, a keresztény szellem
 megértése nélkül a középkornak leggyönyörűbben, legeszesebben
 való elbeszélése is csak «pengő ércz, zengő czimbalom.» És csodá-

latos, hogy míg mindenki belátja, mily képtelenség az ókor történetében a keleti népek s a görögök és rómaiak mythológiájának ösmerete nélkül előhaladni, (mert hiszen ebben nyilatkozik legélelkebben a kor lelke,) a keresztény liturgia és archæologia nélkül is mindenki bátran mond ítéletet a középkorról. Már pedig ezekből néha jelesebb íróink sem értenek többet, mint pl. valamely ügyesebb — sekrestyés. A középkor történetének megírása s elmondása legalább is azt a türelmet, a kor szellemébe való azt a beleélést követeli, a mit nem egyszer látunk Németországnak, vagy a mi szászainknak protestáns templomaiban, hol helyeiken maradtak a szentek s az oltárok és a hol még a sekrestyék fogasairól sem hányták ki a misemondó ruhákat, ha nincsen is többé, a ki azokat felöltse. S kinek jutna eszébe, hogy ezeket a műkincseket zsbivásári értékök szerint latolgassa? Magát a középkort azonban legtöbben csak az eszmék *mai* árfolyamához képest becsülik.

«Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!»

Az ókor bukása egyidős az ókori vallások felbomlásával. De mennyi vonás ment át az újba! S vele mennyi babona, — ha talán nem is több, mint a mennyi a régiben volt! Mégis kimondják azt a szörnyű ítéletet, hogy «tudatlan leborulás az egyház bálványai — dogma, tekintély, scholastikusság — előtt: ez volt a középkor értelmi állapota.» Azonban ez a szigorú bíráló is elismeri, hogy «szivök fenekén s agyukban folyton velök volt az Úr szelleme, mely élt, ha nem ismerték is; velök volt a *szabadság* szelleme.»

Azt mondják a középkor tele van ellenmondással; telibb van ezzel annak a történetírása, mely sötétséget, tudatlanságot, sőt ostobaságot emlegett ott, hol — szerénte is — megalakult a szabadság, meg annyi nemzet és nyelv. Ezekben igen is megnyilatkozott a középkor tettereje; s ha más irányban nem mutatkozott — pedig nem egy téren alkotott még nagyot — legfeljebb arra megjegyzésre lesz okunk, hogy nagyobb volt az anyaggyűjtésben, mint az alkotásban, a részletekben, mint az általánosításban.

A középkornak főképp német historikusok keltettek olyan rossz hírét.

Fáj talán, hogy az Alpok nem akartak elsímulni a Hohenstaufok lábnymai alatt s hogy Németországot és Itáliát egyesíteni, az imperium ábrándját új életre kelteni nem sikerült? De a népek tehetetlenségének jele-é az, hogy a Po, az Arno, Tiber, Garigliano stb. mentén más volt az állami és a szellemi élet, mint valahol a

Rajna, Majna, a Felső-Duna, Saale, Elbe stb. mellett? A parányi Kephissos és Ilissos mellől sem egyszerre áradott szét a szellem. A görög, mint utóbb az olasz, sőt a német is, *helyi középpontokból* jutott nagyobb műveltségre, míg a fegyverek élére alapított nagy államok velök szemben többnyire kölcsönvételre szorultak. *Odoaker* inkább érdemel köszönetet, mint gáncsol, hogy véget vetett a római császarismusnak, mely mindinkább ázsiai irányban fejlődött tovább s alkalmat adott reá, hogy a castrumok helyén barátságos lakóházak emelkedjenek. Hiában búsong a költő pápa, *Aeneas Sylvius*, hogy a mostani lakosok beépítik Róma faragott köveit s hogy ezer év óta tart már a pusztításnak, vagy inkább az átalakításnak ez a munkája. Ő, a római pápa, nem sajnálhatta igazán a római császárt. S a középkort befejező renaissance maga sem tett egyebet, mint azok a középkorbeli rómaiak, kik építőanyagúl használták ugyan elődeik fényes palotáinak köveit, hanem azért izlésöknek jobban megfelelő alakot adtak az új épületnek.

Mindazok, kik nem nyugodhatnak meg a középkorra szokásosan kimondott ítéletben, járjanak el törvényesen; s azon iskolai és irodalmi meglyncelés elől, melyben szenvedélytől elvakult emberek szeretnék részesíteni, hozzák az ügyet teljesen elfogulatlanok, a mai egész társadalom esküdtszéke elé. Hiszen a középkor megbírálása is a homousion és a homoiusion egyetlen i betűjén látszik megfordulni! S az egyszer elítéltet az enyhítő körülmények hallatára föl fogja menteni a jelen, a mely *hitet, hazát, eszményt* köszön a középkornak.

Ez a történelem, a helyet, időt és körülményeket tekintetbe vevő, a multat a jelen kedvéért le nem néző, keresztény, emberies és hazafias szellemtől áthatott, lehetőleg a forrásokig visszamenő, a tanulásgot csűrés-csavarás nélkül levonni tudó, nem rideg, nem szeretetlen, de nem is hizelgő, — a teljesen tudományos meggyődésszerű alapuló történelem az, melyet a középkorról ifjaink kezeibe kell adnunk. Ez az a történelem, melynek előadását meg kell kísérelnünk s melyre meg kell nyernünk a tanítványok figyelmét, érdeklődését és tudományos szeretetét.

MÁRKI SÁNDOR.